

SÖYLEM VE İNŞA: BAFRA EFRAHİM AĞA KONAĞI ETRAFINDA GELİŞEN KENT VE MİMARLIK

Feyzanur AZAR ¹, Evrim DÜZENLİ ²

¹Samsun Üniversitesi/Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık
feyzazar0@gmail.com

²Samsun Üniversitesi/Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık
evrim.duzenli@samsun.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, Kızılırmak Nehri kıyısında konumlanan Bafra kentinin tarihsel kent dönüşümünü ve mimari mirasının yeniden inşasını, Efrahim Ağa Konağını merkezi bir odak olarak ele alarak incelemektedir. Antik Çağ'dan bu yana yerleşim gören Bafra, özellikle 19. yüzyılda çok kültürlü yapısıyla dikkat çekmiş; bu dönemde konaklar, apartmanlar ve kamu binalarının inşasıyla kentsel dokuda belirgin dönüşümler yaşanmıştır. Bu bağlamda 19. yüzyılda inşa edilen ve 1989 yılında tescillenen Efrahim Ağa Konağı; mübadele sonrası misafirhane, ortaokul, kız enstitüsü, kız meslek lisesi, öğretmenevi ve Halk Eğitimi Merkezi gibi çok katmanlı işlevlerle toplumsal bellekte önemli bir yer edinmiştir. Bu işlevsel süreklilik, yapının fiziksel olarak korunmasına katkı sağladığı gibi, kent belleğinin canlı kalmasına da zemin hazırlamıştır. Araştırma ağırlıklı olarak sözlü tarih görüşmelerine dayanmaktadır. Bu kapsamda, konak ve çevresinde yaşanan kentin dönüşümü, hâlen yaşayan bir kuşağın tanıklığında değerlendirilmiştir. Gazipaşa Mahallesi'nde yürütülen saha çalışmasında, Efrahim Ağa Konağı çevresindeki 36 tekil yapı belgelenmiş; bunlardan yalnızca 16'sının günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Bulgular, 20. yüzyıl öncesinde mahallenin çoğunlukla bahçeli, bir ya da iki katlı, ahşap ve kagir yapılardan oluştuğunu ve konut ile üretim alanlarının iç içe geçtiğini göstermektedir. Ancak zamanla bu dokunun büyük ölçüde yok olduğu; tünellerin doldurulduğu, bahçelerin kaybolduğu ve sokak yapısının dönüşüme uğradığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma, yalnızca fiziksel kalıntılar üzerinden değil, toplumsal belleğin izleriyle de kent tarihinin okunabileceği düşüncesinden hareketle, Bafra'nın kaybolan kültürel hafızasına dair bütüncül bir panorama sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bafra, Efrahim Ağa Konağı, kent

1. BAFRA'NIN KISA KENT TARİHİ

Bafra, Kızılırmak Nehri'nin Karadeniz'e dökülmeden önce geçtiği son yerleşim yeridir. Kıyıda yaklaşık 20 km içeride, verimli Bafra Ovası üzerinde konumlanmıştır. Kızılırmak Nehri, yerleşimin içinden geçerek ilçeyi iki bölgeye ayırır. Ovanın güney bölümündeki en eski yerleşimlerin tarihi Antik Çağ'a kadar uzanır. Bununla birlikte, İkiztepe ve Karadora gibi alanlarda yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular, bölgede gelişmiş bir kentsel yapının varlığına dair net bir kanıt sunmaz. Antik Çağ'dan 13. yüzyıla kadar uzanan bu uzun zaman diliminde, Bafra ve çevresi sırasıyla Roma ve ardından Bizans medeniyetlerinin egemenliğinde kalmıştır. 13.yüzyılın sonlarından itibaren Bafra, Anadolu Beylikleri'nin egemenliğine girmiş; 14. yüzyılın ilk yarısından itibaren ise Osmanlı idaresine geçmiştir (Yılmaz, 2007). Onaltıncı yüzyılda Nahiye-i Bafra; Bafra merkezi ve köylerden oluşuyordu. (Yılmaz,2007). 1854 yılında ilçe merkezi olmuştur (Samsun İl Yıllığı, 1973). Cembeloğlu'na göre (1970), Bafra Belediyesinin ilk kuruluşu 1845 yıllarında gerçekleşmiştir (Cembeloğlu ve Cembeloğlu, 1970).

Üstüner, Meşrutiyet öncesi ve eski mahkeme kayıtlarında Bafra'nın isminin "Göründü Köyü" olarak geçtiğini belirtir (Üstüner, 1936). Bu yerleşim, ovanın tarımsal gelişimiyle birlikte ticaret faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Özellikle burada kurulan pazar ve panayır, yüksek ziyaretçi sayıları nedeniyle İsfendiyaroğulları ailesinden Emir Mirza Bey tarafından Cuma (Büyük) Camii'nin inşa edilmesini getirmiştir.

Bafra'daki demografi ve mimarlığa dair en önemli kaynaklardan biri Trabzon Vilayet Salnameleri'dir. 1869 tarihli salnameye göre Bafra'da 3010 Müslüman, 1559 Gayrimüslim hane bulunmakta, toplam erkek nüfus 17.748 kişiden oluşmaktadır (Emiroğlu, 1869). Aynı salnameye göre ilçede 36 medrese, 61 cami, 38 mescit, 19 tekke, 86 kilise, 1 Ermeni mektebi, 60 Rum mektebi ve 107 Müslüman mektebi yer almaktadır (Emiroğlu, 1869). Bu veriler, 19. yüzyılda Bafra'nın kentsel etkinliğini ve çokkültürlü yapısını gözler önüne serer.

19.yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Rus Savaşı, mübadele süreci, çete hareketleri ve göçler sonucu demografik yapı daha da çeşitlenmiştir (Yılmaz, 2007; Cembeloğlu, 1970). Bu dönemde ilçede 9 ilkokul, 112 köyün 90'ında ilkokul, 1 lise ve 1 kız enstitüsü bulunmaktaydı. Aynı yıllarda Çetinkaya Köprüsü, kereste fabrikası ve tütün ticaretine bağlı olarak tütün depoları gibi yapılar inşa edilmiştir. Küçük ölçekli evlerin yerini konaklar, apartmanlar ve kamu binaları almaya başlamıştır (Cembeloğlu, 1970). Bu yeni yapılaşma süreci içerisinde Efrahim Ağa Konağı da yer alır.

2. EFRAHİM AĞA KONAĞI: BAFRA'NIN TARİHİNE AÇILAN BİR PENCERE

Efrahim Ağa Konağı, Gazipaşa Mahallesi'nde, Türk Ocağı Caddesi ile Karakullukçu Sokak'ın kesişim noktasında yer almaktadır. Yapının inşa yılına ve sürecine dair herhangi bir kitabeye ulaşılamamıştır. Ancak Erkalkan'a (2019) göre, yapı 1840 yılında Rum bir tüccar tarafından kişisel konut olarak inşa edilmiştir. Tütün tüccarı Efrahim Ağa tarafından inşa ettirildiği ifade edilmektedir.

Farklı kaynaklarda konağın inşa tarihine ilişkin çeşitli bilgiler yer almakla birlikte, tüm veriler yapının 19. yüzyılda inşa edildiğini teyit etmektedir. 25 Mayıs 1989 tarihinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir (Sancar vd., 2021). Yapının mülkiyeti, 1937 yılında Maliye Hazinesi'ne devredilmiştir (Samsun İl Özel İdaresi [Samsun KTVKK Arşivi], 2012).

Konağın mimarisi, 19. yüzyıl Avrupa neoklasik üslubunun izlerini taşır (Şekil 1). Üç katlı ve bahçeli bir yapıdır. Günümüzde mevcut olmayan, geçmişte bahçede yer aldığı bilinen bir çeşmeye sahiptir. Binanın iki ayrı girişi bulunmaktadır: Ön cephedeki ana girişe, çift kollu bir merdiven aracılığıyla ulaşılırken, arka cepheden doğrudan zemin kata giriş yapılmaktadır. Kuzey, doğu ve batı cephelerinde taş sütunlarla desteklenen çıkmalar yer almaktadır. Cephedeki silmeler ve üçgen alınlıklar dikkat çekicidir. Yapının üst örtüsü, dört eğimli kırma çatıyla tamamlanmıştır.

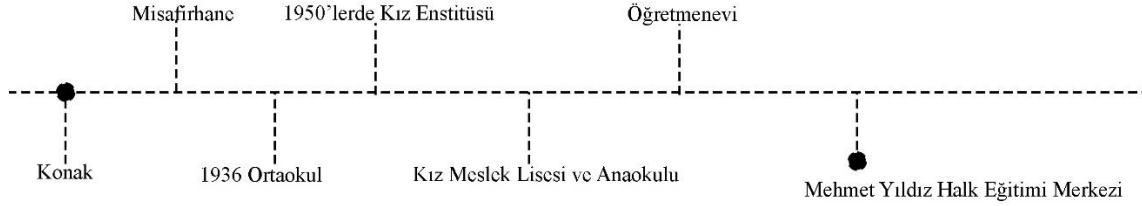
İç mekân organizasyonu, merkezde yer alan sofa ve onun etrafına karşılıklı biçimde dizilmiş odalardan oluşmaktadır. Birinci ve ikinci katlarda balkonlar yer almakta; zemin kattaki odalardan ikisinde ise su kuyusu bulunmaktadır.

Şekil 1. Bafra Ebrahim Ağa Konağı (Altın Yaprak Bafra Halkevi Dergisi,1936).

Konağın tarihsel süreçteki işlevsel dönüşümü dikkat çekicidir. Yapı; mübadele sonrası dönemde mübadiller için misafirhane olarak kullanılmış, 1936 yılında ortaokula dönüştürülmüş, ardından kız enstitüsü, kız meslek lisesi, öğretmenevi ve son olarak Halk Eğitimi Merkezi olarak hizmet vermiştir (Altın Yaprak, 1937; Cembeloğlu & Cembeloğlu, 1970; Bafrasesi, 1945) (Şekil 2).

Efracim Ağa Konağının bu çok katmanlı kullanımı, yapının fiziksel olarak korunmasına katkı sağlamış, düzenli bakım ve onarımlarla bugüne ulaşmasını mümkün kılmıştır. Öte yandan, farklı dönemlerde farklı kullanıcı gruplarına ev sahipliği yapması, yapı ile kurulan toplumsal belleği zenginleştirmiş; konak ve çevresine yönelik yapılmış planlanan hafıza çalışmaları için güçlü bir zemin oluşturmuştur.

Şekil 2. Bafra Efracim Ağa Konağı Kullanım Şeması.

3. ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Bafra'nın eski haritalarının kronolojik analizi, kentte 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında inşa edilen yapı stoğunun büyük ölçüde 1960 sonrası dönemde yıkıldığını göstermektedir. Bu tarihsel eşik, kentteki mekânsal dönüşümün, hâlâ hayatta olan bir kuşağın tanıklığında gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kentin bu dönemine ilişkin kentsel veriyi gün yüzüne çıkarmada toplumsal belleği bir kaynak olarak değerlendirme fikrini beraberinde getirmiştir.

Bu çerçevede, çalışmada "söylem" kavramı, Efracim Ağa Konağı gibi yapıların farklı kullanıcılar tarafından deneyimlenmesi üzerinden hem yapının hem de çevresindeki kentsel dokunun tarihsel anlatısını ifade etmektedir. "İnşa" ise bu anlatıların, yani belleğin yeniden ortaya çıkarılmasını ve belgelenmesini kapsamaktadır. Bu doğrultuda çalışma iki temel amaca yönelmiştir. Bunlardan ilki; bölgenin 19. yüzyıla ait bütüncül bir mekânsal görünümünün yeniden kurgulanması, ikincisi ise; kaybolmuş tarihsel çevrelerin araştırılmasında kullanılabilir bir yöntem önerisinin geliştirilmesidir. Araştırma aşağıdaki sorulara yanıt aramaktadır:

- Bafra'da kaybolan mimari mirasın yeniden ortaya çıkarılmasında, Efracim Ağa Konağı gibi ayakta kalan belirgin yapıların işlevi nedir?
- Tarihsel yaşam alanlarının korunması ve kent belleğinin sürekliliği nasıl sağlanabilir?

Çalışma beş safhadan oluşmaktadır. Birinci safhada, Efracim Ağa Konağı ve Bafra'daki mimarlık ve inşa faaliyetlerine ilişkin mevcut literatür incelenmiştir. İkinci safha, sözlü tarih görüşmelerine ayrılmıştır. Yazılı kaynakların sınırlı olması nedeniyle araştırma, sözlü tarih yöntemiyle derinleştirilmiştir. Bu kapsamda, konağın bulunduğu Gazipaşa Mahallesi'nde geçmişte yaşamış, hâlen yaşayan ya da yapı ile doğrudan ilişkisi olan on iki (12) kişi belirlenmiş ve yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorularla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sorular, Efracim Ağa Konağı ve kentin geçmiş mekânsal dokusuna ilişkin bilgi edinmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Üçüncü safha, durum çalışmasına ayrılmıştır. Görüşmelerde elde edilen veriler, saha gözlemleriyle birleştirilerek durum çalışması yöntemiyle sınanmıştır. Dördüncü safhada, görselleştirme ve

haritalama gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler çeşitli temalar altında sınıflandırılmış, haritalama teknikleri kullanılarak görselleştirilmiştir. Beşinci safhada karşılaştırmalı analiz gerçekleştirilmiştir. 1960 öncesine ait eski Bafra haritaları, fotoğraflar ve belgelerle güncel veriler karşılaştırılmış; bu sayede kentin tarihsel mekânsal yapısına ilişkin bir panorama ortaya konmuştur.

Sonuç olarak, kullanılan yöntem, mekânsal tarihin yalnızca fiziksel kalıntılarla değil, aynı zamanda toplumsal bellekteki izlerle de inşa edilebileceği düşüncesine dayanmaktadır. Efrahim Ağa Konağı üzerinden gerçekleştirilen toplumsal bellek araştırması, Bafra'nın kaybolmuş tarihsel dokusunu yeniden kurmayı ve kentsel belleğe dair yeni bir okuma önermeyi hedeflemektedir.

4. EFRAHİM AĞA KONAĞI ETRAFINDA GELİŞEN KENT VE MİMARLIK

Kentin geçmişte sahip olduğu görünüm günümüzde büyük oranda kaybolmuştur. Günümüzde mevcut olmayan yapıların yerini, yüksek katlı apartmanlar ve işyerleri almıştır. Bahçeler ve yeşil alanlar büyük oranda yok olmuş; "Arnavut kaldırımı" olarak bilinen yollar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu bağlamda, sözlü tarih görüşmeleri, günümüzde hâlâ yaşayan bir neslin tanıklığında gerçekleşen bu dönüşüm sürecini anlamak ve kaybolan mimari mirası yeniden ortaya koymak açısından önem arz etmektedir. Bu tür bir yaklaşım, kentsel kimliğin sürdürülebilirliği bakımından da kıymetlidir.

Yapılan görüşmelere ve arşiv belgelerine göre, Efrahim Ağa Konağının da yer aldığı Gazipaşa Mahallesi'nde, sokak düzeni ve yol ağı büyük ölçüde korunmuş görünmektedir. Ancak kentte bütüncül bir yol ağı bulunmamaktadır. Mahallede, günümüzde mevcut olmayanlarla birlikte otuzdan fazla geleneksel konut tespit edilmiştir. Bu konutlar, genellikle bir veya iki katlı, ahşap ve kagir malzemeyle inşa edilmiş, bahçelerinde kuyu, fırın, tütün ve hayvancılıkla ilgili birimlerin yer aldığı yapılardır.

Bunlardan başka; cami, kilise, okul, hamam, idari yapı, kahvehane, berber, lokanta, kasap, meyhane gibi ticari yapılar, şehir kulübü, sinema gibi toplumsal yapılar, tütün deposu, şaraphane gibi depo yapılarına rastlanmıştır. Mübadil aileler evlerde mahzen olduğunu vurgulamaktadırlar. Görüşmelerde, Efrahim Ağa Konağı etrafında gelişen kentsel anlatı üç ana başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; tekil yapılar, işlevsel bölgeler ve altyapıdır (Şekil 3).

İşlevsel bölgeler ve altyapı

Altyapı başlığı altında; konağın etrafında yer aldığı ifade edilen eski tünel, kanalizasyon bağlantıları, dekovil hattı ve itfaiye kuyusu ele alınmıştır. Tünellerin doğrultusu, bağlantıları ve uzunluğuna ilişkin kesin bilgi henüz edinilemese de tünellerden birinin Efrahim Ağa Konağının bahçesine, diğerlerinin, ayrı ayrı; Kelbeç Tepe Höyüğü, askeri bölge ve Kızılırmak İlkokulu'nun bahçesine ulaştığı ifade edilmiştir. Ayıca Harita Genel Müdürlüğü'nün 1945 tarihli ve 1/200.000 ölçekli Türkiye haritasının Bafra paftasına göre Bafra – Engiz dekovil planlarında Gazipaşa Mahallesi'ne yakın konumda bir dekovil hattı görünmektedir. Dekovil hattının Gaziosmanpaşa Mahallesi'ne bağlı Tren Yolu Sokak güzergahında bulunduğu tahmin edilmektedir. Sözlü veriler, konağın bulunduğu sokak ve çevresinin Arnavut kaldırımıyla döşendiğini, sokak boyunca küçük bahçeli evlerin sıralandığını göstermektedir. Gazipaşa Camii ve konağın yer aldığı bu

güzergâh, mahallenin ana arteri konumundadır. Cumhuriyet Meydanı, boş araziler, dar sokaklar ve yeşil alanlar, geçmişteki kentsel yapılanmanın önemli parçalarıdır. Cumhuriyet'in ilk yarısına kadar mahalle çevresinde boş arazi ve bataklıkların olduğundan bahsedilmektedir. Haritadaki 30 numaralı Dimitri'nin evinin (günümüzdeki müze) karşısında bulunan evlendirme dairesinin bahçesinde üç, yapının içerisinde ise bir su kuyusundan söz edilmektedir.

1950-1953 yıllarında, Gazipaşa Camii'nin önünde Cumhuriyet kutlamaları düzenlenmiştir. Camii çevresinde ise kahvehane, lokanta ve benzeri küçük ticaret birimleri bulunmaktaydı.

Bu bölgede tütüncülük ve hayvancılık, sokaklardaki tütün kurutma vagonlarıyla birlikte kentsel yaşamın temel unsurları arasında yer almaktadır.

Tekil yapılar

Çalışmada toplam otuz altı (36) tekil yapı belgelenmiştir. Bunlardan bazıları hâlâ ayakta; bazıları ise yıkılmış ve yerine farklı yapılar inşa edilmiştir. Diğerleri ise işlev değiştirerek varlıklarını sürdürmektedir. Öne çıkan yapılardan bazıları şunlardır:

7 numaralı yapı: 1945 yılında, Ebrahim Ağa Konağının bahçesinde ek yapı olarak inşa edilen bir okul müstemilatıdır. Kentte, taş bina olarak tanınır. Günümüzde mevcut değildir.

13 numaralı yapı: Hakkı Yıldız evi olarak bilinmektedir. Üç katlı olan evin alt katında, geçmişte bir fırın bulunmaktadır.

Haritada 15 numaralı olarak gösterilen yapı bir konut yapısıdır. Demir işlemeli parmaklıkları ve kapısındaki dekoratif işlemesiyle dikkat çekici olduğu ifade edilmektedir.

17 numaralı yapı: geçmişte kiliseye ait müstemilat yapısıdır. Verandalı ve iki katlı bir ev ile ona bitişik bir dükkânın bu alanda bulunduğu ifade edilmektedir.

18 numaralı yapı: "Papazın evi" olarak bilinen, günümüzde Musiki Cemiyeti olarak kullanılan yapıdır.

19 numaralı yapı: Papazın Evi olarak bilinen 18 numaralı yapının yanında konumlanmıştır. Yapının, Cengiz Sezgin'in ailesine ait olduğu ve geçmişte bu bölgede kamulaştırılan altı eski evden biri olduğu belirtilmektedir.

20 numaralı yapı: 1909 yılında inşa edilen Kızılırmak İlkokulu'dur. Rum cemaati tarafından inşa edilmiştir (Cembeloğlu&Cembeloğlu, 11973). Mahallenin öne çıkan yapıları arasındadır. Okul yapısına ek olarak spor salonu bulunmaktadır.

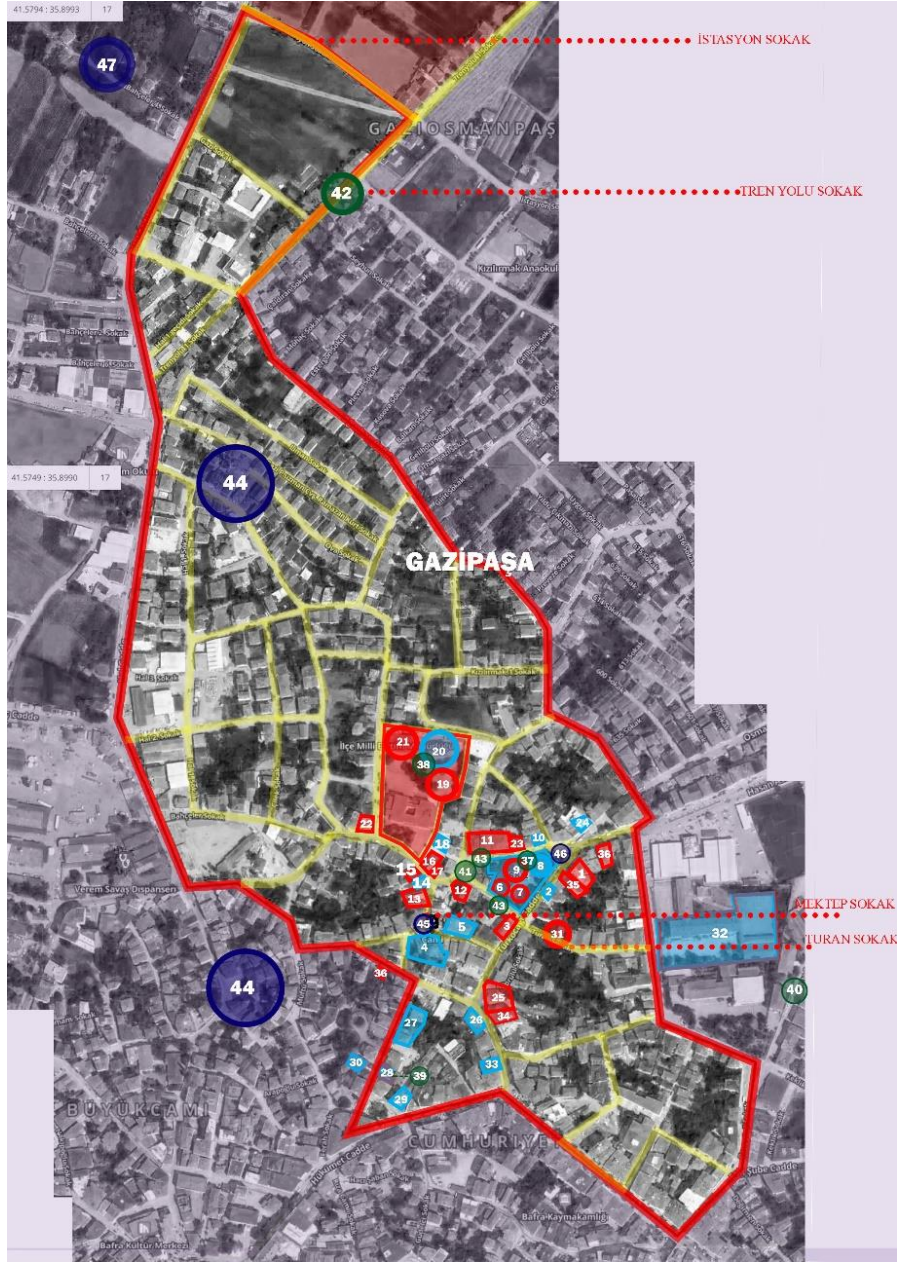
21 numaralı yapı: Görüşmelerde, Kızılırmak İlkokulu yanındaki bir kiliseden bahsedilmektedir. 1960 İmar Planı, burada, (Ebrahim Ağa Konağının karşısında) bir kilise kalıntısının varlığını doğrulamaktadır (1965-1966). Daha sonraki dönemlerde sinema olarak kullanılan kilise, günümüzde mevcut değildir. Yerini, yeni inşa edilen dükkân ve konutlara bırakmıştır.

22 numaralı yapı: Kızılırmak İlkokuluna yakın bir noktada yanık hastane olarak yapıdır. Hangi tarihte inşa edildiği bilinmemektedir. Günümüzde, yanık hastanenin yerinde konut ve dükkân bulunmaktadır.

30 numaralı yapı, Efrahim Ağa konağıyla beraber en çok hatırlananlar arasında yer alan bir konuttur. Banisinin Dimitri adlı biri olduğu bilinmektedir. Yapı günümüze kadar şehir kulübü olarak da kullanılmıştır. Günümüzde müzeye dönüştürülmüştür. Müzenin yanında, tavanında harita ve resimleri ile bilinen yapının, Dimitri'nin kardeşi tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Görüşmelerde, bu iki yapının baktığı caddenin müze caddesi olarak bilindiği, geçmişte, cadde boyunca ahşap ve kagir yapıların bulunduğu ifade edilmektedir.

32 numaralı yapı: Eski Bafra Lisesi'dir.

Bunlarla beraber; 10 numaralı ve gazeteci Ferruh Çetin'e ait 23 numaralı evler, Karakullukçu sokak boyunca yer alan ahşap yapılar arasındadır. Görüşmelerde, Efrahim Ağa Konağı inşa edilmeden önce, konağın bahçesinde yer alan evlerden bahsedilmiştir. Bunlar, haritada 6 ve 9 olarak numaralandırılmıştır. Erman ve Arıcı ailesine aittir. Efrahim Ağa Konağının yanındaki 6,7,9 numaralı yapılar 1987 yılında yıkılmıştır. Efrahim Ağa Konağının etrafındaki bir diğer yıkılan ahşap konut yapısı, harita 1 numara ile gösterilmektedir. Depremden etkilendiği gerekçesiyle yıkılmış ve daha sonraları yerine apartman inşa edilmiştir. Türkocağı Caddesinin devamında, günümüzde de mevcut olan Fırın, haritada 2 olarak numaralandırılmıştır. Haritada 3, 25, 34 ile numaralandırılmış olan konutlar, yine bu cadde üzerindeki yapılar arasındadır. Turan Sokak boyunca ise bahçeli yapılar bulunduğu, eski fotoğraflardan tespit edilmiştir. 26 numaralı yapı mevcutta konut artı terzidir. 1965-1966 yılına ait Bafra haritasına göre, Gazipaşa Mahallesi'nde un ve çeltik fabrikası bulunmaktadır. Bunlar, haritada 36 sayısı ile numaralandırılmıştır.

Şekil 3. Efrahim Ağa Konağı etrafında tespit edilen tekil yapılardan kırmızı ile renklendirilenler günümüzde mevcut değildir. Mavi olanlar ayakta kalan yapıları, Yeşil altyapı, Lacivert işlevsel bölgeleri göstermektedir. Haritada; (1)Konut, (2)Fırın, (3)konut, (4)Çeltik Fabrikası, (5)Kahvehaneler, (6)Konut(E.Erman evi), (7)Okul(Taş Bina), (8)Efrahim Ağa Konağı, (9)Konut (Arıcaların evi), (10)Konut (11) Ahşap yapılar (Karakullukçu Sokak boyunca), (12)Konut, (13)Konut(Ahşap yapı), (14)Konut(H.Yıldız evi), (15)Konut(H.Yıldız evi yanı), (16)Kilise müstemilatı(Dükkan,bakkal), (17)Konut, (18) Konut (Papazın evi), (19) Konut(C.Sezgin evi), (20) Kızılırmak İlkokulu ve Spor Salonu, (21) Kilise, (22)Yanık Hastane, (23)Konut(F.Çetin evi), (24)Meyhane, (25)Konut(F. Aytemür evi), (26)Konut, (27)Konutlar (Gazipaşa Caddesi'nde), (28)Evlendirme Dairesi, (29)Hamam, (30)Konut (Dimitri'nin evi;günümüzde müze), (31)Konutlar(Turan Sokak'ta), (32)Bafra Lisesi, (33) Kiraz Apartmanı, (34) Konut (Birerler'in evi), (35)Konut (Erhanların evi), (36)Un Fabrikası, (37)Tünel 1, (38)Tünel 2, (39)Tünel 3, (40)Kandizasyon, (41)İlfaie Kuyusu, (42) Dekovil Hattı, (43) Arnavut kaldırımlı yollar, (44)Koru, (45) Gazipaşa Camii meydanı, (46)Meydan, (47)Bataklık olarak numaralandırılmıştır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Efrahim Ağa Konağı'nın bulunduğu Gazipaşa Mahallesi'nde yapılan saha çalışması ve sözlü tarih görüşmeleri sonucunda, Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ait toplam otuz altı (36) tekil yapı tespit edilmiştir. Bu yapılardan on altısı günümüzde hâlâ ayakta olup, bir bölümünün işlevi değiştirilerek kullanılmaya devam etmektedir. Aktif olarak kullanılan yapılar örneğin evlendirme dairesi, Bafra Kültür Evi, Müze, Sanat Evi ve el işçiliği için kurs merkezi olarak kullanılmaktadır. Kahvehane yapıları, konutların birkaçı ve fırın halen işlevlerini korumaktadır. Geriye kalan yirmi yapı ise çeşitli nedenlerle yıkılmış, bunların bir kısmının yerine ise zemin katları ticari kullanıma ayrılmış apartman yapıları inşa edilmiştir.

Araştırma bulguları, 20. yüzyıl öncesinde mahallenin büyük ölçüde bahçe içerisinde konumlanmış, bir veya iki katlı, ahşap ya da kagir malzemeli yapılardan oluştuğunu göstermektedir. Söz konusu yapılarda kuyular, fırınlar, tarım ve hayvancılıkla ilişkili küçük birimler yer almakta; böylece ev ve üretim mekânı iç içe geçmiş durumdadır. Zaman içinde bu yapıların büyük çoğunluğu ortadan kalkmış; tüneller doldurulmuş, bahçeler yok olmuş, sokak dokusu ve yaşam biçimi dönüşmüştür.

Efrahim Ağa Konağı, hem fiziksel ölçeği hem de çok katmanlı kullanımıyla bu dönüşümün hem tanığı hem de taşıyıcısıdır. Ancak mahallede bu ölçekte yapıların sayısı oldukça sınırlıdır. Konağın yanı sıra, Dimitri'ye ait günümüzde müze olarak kullanılan yapı, Bozacı ailesinin konağı ve tespit edilen bir başka ahşap konak, benzer büyüklükteki ender örnekler arasında yer almaktadır. Bu durum, konağın mimari ve sosyal açıdan istisnai bir konumda bulunduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışma, yalnızca kaybolmuş bir fiziksel çevreyi yeniden canlandırmayı değil; aynı zamanda bellekte yaşayan kentsel peyzajı görünür kılmayı hedeflemiştir. Haritalama, görselleştirme ve sözlü anlatıların birlikte değerlendirilmesi, Efrahim Ağa Konağı'nı merkeze alan yerel bir mimarlık ve kentsel yaşam tarihinin izini sürmeye olanak tanımıştır. Elde edilen veriler, bugünkü yapılaşmanın altında kaybolmuş bir kültürel hafızanın izlerini taşıyan bir katman olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda çalışma, hem Bafra'nın özgün tarihsel dokusuna dair bütüncül bir panorama sunmakta hem de benzer yerleşimlerde kaybolan mimari mirasın belgelenmesi ve değerlendirilmesine yönelik yöntemsel bir öneri ortaya koymaktadır. Efrahim Ağa Konağı, bu anlamda yalnızca bir yapı değil; geçmişin mekânsal, toplumsal ve kültürel bağlarının yeniden inşa edilebileceği bir eşik olarak değerlendirilebilir.

6. KAYNAKÇA

- Altın Yaprak Bafra Halkevi. (1936, 29 Ekim). Altın Yaprak Dergisi (Sayı 18), 9.
- Bafrasesi Gazetesi. (1945, 30 Haziran). Sayı: 356, Yıl: 9.
- Cembeloğlu, S., & Cembeloğlu, M. (1970). İlimiz ve bölgemiz Samsun ve ilçeleri (2. baskı). Ankara.
- Emiroğlu, K. (Ed.). (1869). Trabzon Vilayeti Salnamesi (Cilt 1). [Ayrıca bkz. 1870, Cilt 2; 1871, Cilt 3; 1881, Cilt 12].
- Erkalkan, Z. (2019). Samsun ili Bafra ilçesi sivil mimarlık örneklerinin incelenmesi, koruma sorunlarının belirlenmesi ve koruma önerileri (Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Işık, N. (2022). Geçmişin izlerinin Diyarbakır konaklarına yansması: Cemilpaşa Konağı örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21(81), 184-205.
- Samsun İl Özel İdaresi. (2012). Samsun KTVKK Arşivi (s. 369). Samsun İl Özel İdaresi Yayınları.
- Samsun İl Yıllığı. (1973). Samsun İl Yıllığı. Samsun Belediyesi yayınları.
- Sancar, C., Keleş, V., Tavşan, C., Hoş, U., Karaduman, H., Dönmez, B., & Üner, A. (2021). Samsun ili Bafra ilçesi Gazi Paşa Mahallesi 68 ada 2 parsel Sanat Tarihi Raporu [Sanat tarihi raporu, Samsun Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 24.03.2021 tarih ve 7614 sayılı karar eki] (s. 2).
- Üstüner, M. (1936). Bafra tarihi araştırmaları. Altın Yaprak Bafra Halkevi Dergisi, (3-4).
- Yılmaz, C. (2007). Bafra Ovasının beşeri ve iktisadi coğrafyası (2. baskı). Kızılırmak Ofset Matbaacılık